

□ Tuğba SARIKAYA AKSOY¹

TUVA TÜRKÇESİ GRAMERİ: METİN – SÖZ DİZİNİ

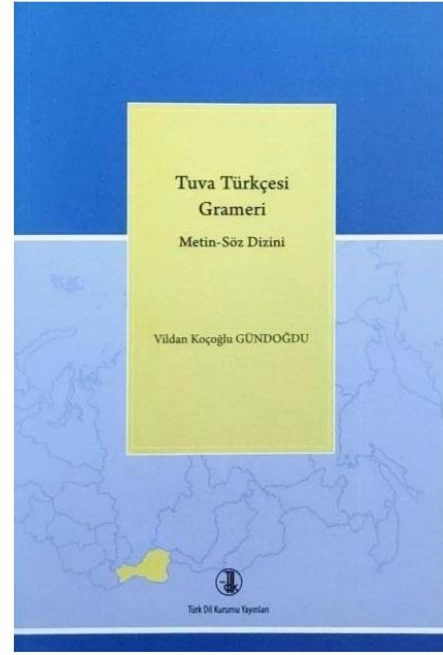
TUVA TURKISH GRAMMAR: TEXT-SYNTAX

KOÇOĞLU GÜNDOĞDU, Vildan (2018). *Tuva Türkçesi Grameri: Metin-Söz Dizini*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 934s. (ISBN 978-975-16-3452-8)

Tuva Türkleri tarih boyunca çeşitli kaynaklarda genellikle *Soyon* ve *Soyot* (Moğolca çokluk şekli) şeklinde adlandırılmıştır. Kendi adlandırmaları *Tuba*'dır ve bunun *Tuva*, *Tiva* gibi şekilleri vardır (Killi Yılmaz 2010: 173). Güney Sibiry'a'da, 170.500 km²'lik yüzölçümüne sahip Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olan Tuva Cumhuriyeti kuzeyinde Krasnoyarsk bölgesi, kuzeydoğusunda İrkutsk bölgesi, batısında Altay Cumhuriyeti, kuzeybatısında Hakas Cumhuriyeti, doğusunda Buryat Cumhuriyeti ve güneyinde Moğolistan ile çevrilidir.

Tuva Türklerinin büyük bir kısmı Tuva Cumhuriyeti'nde yaşarlar. 1991'den bu yana "az nüfuslu yerli halk" kabul edilen ve Tuva olarak sayılan Tuva-Tocular, Tuva Cumhuriyeti'nin kuzeydoğu ve güneydoğusundaki dağlık bölgelerde ve ormanlarda (Killi Yılmaz 2010: 189), Tofalar, Rusya Federasyonu'nun İrkutsk bölgesinde (İlgin 2015: 19), Duhalar, Moğolistan'ın kuzeyinde yer alan Hövsgöl bölgesinin Tsagaan-Nuur köyünde (Ragagnin 2011: 13), Altay Tuvaları, Moğolistan'ın Sengel kasabasında (Taube 1981: 35), Soyotlar, Buryatya Cumhuriyeti'nin Tunkin ve Oka rayonlarında (Killi Yılmaz 2010: 201-202), Cungar Tuvaları, Çin'in kuzeybatısındaki Şincan (Xinjiang) Özerk Uygur Cumhuriyeti'nde (Mawkanuli 2001: 497) yaşamaktadırlar.

Tuva Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlamış ve daha çok yabancı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Tuva Türkleri ve Tuva Türkçesi ile ilgili Tuvalı araştırmacılar Ş. Ç. Sat, D. A. Monguş ve E. B. Salziñmaa; Rus araştırmacılar M. A. Castren, V. V. Radloff, N. F. Katanov, G. F. İshakov, A. A. Pal'mbah ve B. İ. Tatarintsev; Finli araştırmacı M. A. Castrén; Alman araştırmacılar K. H. Menges ve E. Taube; Amerikalı araştırmacılar J. Krueger, D. Harrison ve G. Anderson; Macar araştırmacı E. Ragagnin; Çinli araştırmacılar T. Mawkanuli ve G. Shimin önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Türkiye'de Tuva Türkleri ve Tuva Türkçesi üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda arttığı görülmektedir. Türk araştırmacılarından E. Arıkoğlu, M.

¹ Araş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, tugba.sarikaya@hbv.edu.tr.

Ölmez, M. Aça, M. Ergun, İ. A. Aydemir, V. Koçoğlu Gündoğdu, İ. Tosun, E. Akıncı, B. Baran, T. Sarıkaya Aksoy ve S. Küçüküstel'in bu alanda önemli çalışmaları vardır.²

Bu çalışma, Koçoğlu Gündoğdu'nun 2012 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladığı *Günümüz Tuva Türkçesi, Giriş-Dil Özellikleri-Metinler-Söz Dizini* adlı doktora tezinin bazı düzeltmelerle 2018 yılında *Tuva Türkçesi Grameri: Metin-Söz Dizini* adıyla Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından yayına hazırlanmış şeklindedir.

Eser, çalışmada yer alan bölümlerin genel hatlarıyla anlatıldığı, yazarın bilgilerinden ve deneyimlerinden faydalandığı araştırmacılara teşekkürlerini ve şükranlarını ilettiği bir önsöz ile başlamaktadır. Kitap, *İçindekiler* ve *Önsöz* bölümünden sonra *Giriş* dâhil dört bölümden oluşmaktadır. Üçüncü bölümden sonra *Özel Adlar Dizini, Kaynaklar, Kısaltmalar, Kullanılan İşaretler* ve *Ek Dizini* verilmiştir.

Eserin *Giriş* bölümünde Tuva Cumhuriyeti ve Tuva Türkleri, Tuva etnonimi, Tuva Türklerinin tarihi, dini ve inanışları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Tuva Türkçesinin diğer Türk lehçeleri arasındaki yeri, Tuva Türklerinin kullandıkları alfabeler ve Tuva Türkçesinin edebî dil olma süreci, Tuva Türkçesinin ağızları, Tuva Türkçesi ve Tuva Türkleri üzerine yapılan çalışmalardan genel olarak bahsedilmiştir. Tuva Türkçesi ve Tuva Türkleri hakkında bu bilgiler verildikten sonra çalışmada uygulanan yöntem belirtilmiştir.

Çalışmanın metinler bölümü öncelikle Prof. Dr. Ekrem Arıkoğlu'ndan alınan birkaç Tuvaca eser ve daha sonra yazarın altı aylığına Tuva Cumhuriyeti'ne gidip oradan topladığı kaynaklar ile oluşturulmuştur. Çalışma için toplanan gazete, dergi, ders kitapları vb. kaynakların bazı bölümleri seçilip önce çeviri yazısı yapılmış ve çeviri yazısı tamamlanan metinler numaralandırılmıştır. Ardından bu metinler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Aktarma ile birlikte söz dizini bölümü de hazırlanmıştır. Çalışmanın inceleme bölümünde, incelemede ele alınacak olan konuyla ilgili örnekler, metinler bölümünden numarasıyla birlikte alınarak verilmiştir. Sonuç bölümünde ise Tuva Türkçesinin ayırt edici özellikleri ve dikkat çekici bazı unsurları listelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü olan *İnceleme* kısmı kendi içinde *İmla, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, Cümle Bilgisi* ve *Sonuç* olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Birinci alt başlık olan *İmla* bölümünde ünlü (normal ünlüler, uzun ünlüler ve gırtlaksız ünlüler) ve ünsüzlerin kaç harften oluştuğu ve yazımıyla ilgili bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümün ikinci alt başlığı olan *Ses Bilgisi* bölümünde ünlü ve ünsüzlerin ses bilgisel özellikleri, ünlü ve ünsüz uyumları üzerinde durulmuştur. Ayrıca ses olayları başlığı altında ünlülerde görülen ses olayları (ünlü değişimleri, ünlü düşmesi, ünlü türemesi, ünlü birleşmesi) ve ünsüzlerde görülen ses değişimleri ve ses olayları (tonlulaşma, tonsuzlaşma, sızıcılaşma, patlayıcılaşma, diş-damaklılaşma, genizleşme, genizliliği yitirme, yarı tonsuzlaşma, ünsüz düşmesi, ünsüz tekleşmesi, ünsüz ikizleşmesi, hece kaynaşması, göçüşme, büzülme, benzeşme ve başkalaşma) örneklerle açıklanmıştır.

Birinci bölümün üçüncü alt başlığı olan *Şekil Bilgisi* bölümü isimler, zamirler, sıfatlar, zarflar, fiiller, edatlar, bağlaçlar ve ünlemler olmak üzere sekiz bölümde incelenmiştir. Bu bölümlerden *İsimler* başlığı isim çekimi ve isim yapımı olmak üzere; *Sıfatlar* ve *Zarflar* başlığı işlevleri ve yapıları bakımından; *Fiiller* başlığı şahıs ekleri, fiillerin basit çekimi, fiillerin birleşik çekimi, birleşik fiiller, fiilimsiler ve fiil yapımı başlıklarıyla; *Edatlar* başlığı son çekim edatları ve pekiştirme

² Ayrıntılı bilgi için bk. Vildan Koçoğlu Gündoğdu (2018). *Tuva Türkçesi Grameri: Metin-Söz Dizini*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 31-36.

edatları olarak bölümlere ayrılıp incelenmiştir. Tuva Türkçesinin şekil bilgisinin ayrıntılı bir şekilde ele alındığı bu bölümde eklerin ve yapıların işlevleri üzerinde ayrı ayrı durulmuş ve örnek cümlelerle gösterilmiştir.

İnceleme bölümünün dördüncü alt başlığı olan *Cümle Bilgisi* bölümü cümlenin ögeleri ve cümle dışı ögeleri içine alan *Cümle* bölümü; isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim-fiil, sıfat- fiil, zarf-fiil grubu, tekrar, edat, bağlama, unvan, sayı grupları ve birleşik fiilden oluşan *Kelime Grupları* bölümü; yapılarına, yüklem türüne, yüklem yerine ve anlamına göre cümlelerin oluşturduğu *Cümle Türleri* bölümü olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. Bu bölüm Leyla Karahan'ın *Türkçede Söz Dizimi* adlı kitabındaki yönteme göre oluşturulmuştur.

İncelemenin beşinci alt başlığı olan *Sonuç* bölümünde yazar, inceleme sırasında tespit ettiği özellikleri ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi ve söz varlığı başlıkları altında sıralamış ve ayrıca Tuva Türkçesinin ayırt edici özellikleri üzerinde de durmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü olan *Metinler* kısmı iki alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta gazete, dergi, kitap, roman vb. farklı türlerden derlenen yirmi yedi metnin çeviri yazılı şekli yer almaktadır. İkinci alt başlıkta ise bu metinlerin Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilleri verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü olan *Dizin* kısmında metinlerde geçen tüm kelimeler kullandıkları anlam alanlarına göre ayrılarak gösterilmiştir. Ayrıca dizinde kelimelerin çekim veya yapım eki almış şekilleri de geçtikleri metin ve cümle numarası belirtilerek verilmiştir.

Çalışmanın söz dizini bölümünden sonra metinlerde geçen bütün özel adlar, geçtikleri metin ve cümle numarası gösterilerek *Özel Adlar Dizini* bölümü oluşturulmuştur. Bu bölümden sonra kaynaklar, kısaltmalar, kullanılan işaretler ve ek dizini verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Vildan Koçoğlu Gündoğdu tarafından hazırlanan bu çalışma Tuva Cumhuriyeti'nde yaşayan Tuvaların dili üzerine Türkiye'de yapılmış ilk ayrıntılı çalışmalardan biridir. Koçoğlu Gündoğdu, Tuvaların konuştukları dil özelliklerini en iyi şekilde ortaya koyabilmek için bizzat Tuva Cumhuriyeti'nde bulunmuş ve bölgede derlediği metinlerin bir kısmını metinler bölümünde vermiştir. Yazar, çalışmalarını Tuva Türkleri ve Tuva Türkçesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu kitabının dışında Tuva Türkleri ve Tuva Türkçesi üzerine kaleme aldığı ulusal ve uluslararası makale ve bildirimleri bulunmaktadır. Ayrıca yazar, Türkiye'de bu alanda çalışan sayılı araştırmacıdan biridir.

Koçoğlu Gündoğdu'nun bu çalışması Sibiry grubu Türk dillerinden Tuva Türkçesini çalışan araştırmacıların yanında Tuva Türkleri hakkında genel bilgiler edinmek isteyen okurlar için de yol gösterici bir kaynaktır.

Kaynaklar

Ilgın, A. (2015). *Tarihî Karşılaştırmalı Tofa (Karagas) Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Killi Yılmaz, G. (2010). *Kuzey ve Güneydoğu Sibiry Türklerinin Dil Durumu*. Ankara. KÖKSAV: KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmaları Serisi: 21.

Mawkanulı, T. (2001). "The Jungar Tuvas: language and national identity in the PRC". *Central Asian Survey*. 20 (4). 497-517.

Ragagnin, E. (2011). *Dukhan, A Turkic Variety of Northern Mongolia: Description and Analysis*. Wiesbaden: Harrosowitz Verlag.

Taube, E. (1981). "Die Tuwiner im Altai (MVR)". *Kleine Beiträge des Museums für Völkerkunde Dresden* 4. 34-40.